

חילופין כגידולין (נדרים מז)

גליון 361

בדרף מז. תנן התם קונם פירות האלו עלי וכו' אסור בחילופיהן ובגידוליהן. בעי רמי בר חמא אמר קונם פירות האלו על פלוני מהו בחילופיהן, מי אמרינן גבי דיליה הואיל ואדם אסור פירות חבירו על עצמו, אדם אסור דבר שלא בא לעולם על עצמו. גבי חבירו הואיל ואין אדם אסור פירות חבירו על חבירו אין אדם אסור דבר שלא בא לעולם על חבירו (מז:). או דילמא משום דחילופין כגידולין דמי, לא שנא הוא ולא שנא חבירו. וביאר הר"ן ששאלת הגמ' היא אם עבר המודר והחליף הדבר הנאסר בדבר אחר, האם מותר לו להנות מהדבר האחר, שהוא חילוף לדבר שנאסר. וזה פשוט שאסור לו להחליף לכתחילה, שהרי אסור לו להנות מהפירות אבל אם כבר החליף, דילמא לא נאסרו החליפין בדיעבד.

ועוד ביאר הר"ן ששאלת הגמ' היא לא רק בקונמות אלא בכל איסורי הנאה אם אסרו למחליף להנות מהחליפין. ולכן הביאו ראיה מערלה, שהיא איסור הנאה שלא מחמת נדר, כי אין חילוק ביניהם. וכתב הר"ן במסקנת הסוגיא דלענין הלכה מסתברא דלקולא נקטינן דכל האיסור הוא מדרבנן (וכמו שביאר בעמ' א' דרק בע"ז ושביעית יש תפיסת דמים מדאורייתא) וספיקא דרבנן לקולא. אבל הרמב"ם כתב (פ"ה נדרים הט"ז) הרי גידוליהן וחילופיהן ספק, לפיכך חבירו אסור בגידולי פירות אלו וחילופיהן. וצ"ב במה נחלקו הר"ן והרמב"ם, ולמה החמיר הרמב"ם בספק דרבנן.

אמנם בפורת יוסף הקשה להפך, מדוע הר"ן פסק לקולא, דהא קונמות הוה דבר שיש לו מתירין כמבואר לקמן בדרף נט, ומחמירין גם בספיקא דרבנן וכדקא אמרינן במס' ביצה ד. דרב אשי חידש שם דלא רק בביטול ברוב מחמירין בדבר שיש לו מתירין אלא גם בספק אם מותר או אסור מחמירין אפי' כשהספק מדרבנן. וכתב לתרץ דמ"מ הכא כיון דהבעיא לאו בנדרים לחוד אלא בכל איסורי הנאה א"כ ממילא כיון דבכל איסורי הנאה פסקינן לקולא (כי אינם דבר שיש להם מתירין) אין סברא לומר להחמיר בנדרים יותר מאיסורי הנאה. השאלה היא כללית בכל איסוה"נ, ובדרבנן יש להקל אז אין להחמיר בנדר בלבד.

אבל זה ניחא לשיטת הר"ן דבסוגיין מיבעיא לן בכל איסורי הנאה ולא רק בקונמות אבל ברמב"ם לכאורה מבואר לא כך, שכן בהל' מאכלות אסורות (פ"ח הט"ז) פסק שאם החליף מאכל אסור בהנאה, דמיו מותרין. ואילו בקונמות (בהל' נדרים כנ"ל) כתב דהוי ספק לפיכך אסור.

ולפי"ז י"ל דהיא גופא הטעם שהרמב"ם החמיר מספק ודלא כהר"ן שהקל, כי הר"ן למד שהשאלה היא כללית בכל איסורי הנאה ולכן נקט שלא מסתבר להחמיר בנדרים יותר משאר איסוה"נ אבל לרמב"ם דשאלת הגמ' היא רק בנדרים, שפיר נקט לחומרא כי נדר הוא דבר שיש לו מתירין.

אלא דצ"ב למה באמת למד הרמב"ם דהשאלה היא רק בנדרים, וגם קשה דא"כ איך הביאו ראיה ממוקדש בדמי ערלה אם שם פשוט שמותר ורק בנדרים יש ספק.

בעונג יו"ט (יו"ד סי' פו) כתב בצד אחד דגם הרמב"ם למד דשאלת הגמ' היא בכל איסוה"נ והבעיא לא נפשטה. ולכן בשאר איסוה"נ דלא הוי דבר שיש לו מתירין הקל מספק, ואילו בנדרים הוי דשיל"מ החמיר מספק. (וכתב שם לבאר דרמי בר חמא סבר שנדר אינו נחשב דשיל"מ ולכן השוה נדרים לשאר איסוה"נ אבל הרמב"ם נקט למעשה דנדר הוי דשיל"מ ולכן חילק ביניהם, עיי"ש). והיינו דלמד הרמב"ם כהר"ן אבל לא ס"ל שאין לחלק למעשה בין נדרים לשאר איסוה"נ כי למעשה נדר הוי דשיל"מ והם לא.

והביא שם (בתחילת הסימן) בשם המהרי"ט (ח"א סי' ה) דבנדרים נט מבואר דנדרים הוו דשיל"מ כי איתא בשאלה אבל זה באוסר על עצמו אבל באוסר על חבירו לא הוי דשיל"מ, דלנאסר אין בידו להתיר.

אלא דכתב שם בעונג יו"ט (בסוף הסימן) דבדרף טו הביא הר"ן מחלוקת באחד שהדיר חבירו מי עובר בכל יחל, דלרמב"ם המדיר עובר דהא נתחלל דברו, והר"ן חלק עליו וס"ל דהאיסור הוא על המודר, שלא יחלל

הדיבור של מי שנדר. וא"כ י"ל דלרמב"ם גם במדיר ומודר הוי דשיל"מ כי האיסור על המדיר ובידו להישאל על נדרו אבל לר"ן דס"ל שהאיסור על המודר ואין בידו להתיר, לא חשיב יש לו מתירין ולכן הקל מספק. והנה בענין קושיית הפורת יוסף למה הר"ן הקל בקונמות דהווי דשיל"מ כתב במצפה איתן דנראה דדוקא בספיקא דעובדא כהיא דביצה ספק נולדה ביו"ט או בחול הוא דקאמר רב אשי דאחמור נמי בספיקא משא"כ בספיקא דדינא בפלוגתא דרבוותא או באיבעיא דלא איפשטא אזלינן לקולא בדרבנן אף בדשיל"מ. וכ"כ בפרי חדש (או"ח תצז) ובשאגת אריה (סי' צ). והיינו דמה שהחמירו בדשיל"מ הוא בספק במציאות כהיא דספק ביצה שנולדה ביו"ט אבל כשיש ספק בדין כאיזה צד לפסוק מקילים כמו בכל ספיקא דרבנן. ובחי' רעק"א בסוגיין הביא את דברי הפר"ח הנ"ל דבספיקא דדינא בדרבנן ספיקא לקולא אף בדשיל"מ, וז"ל ואנכי הבאתי ראיה לזה ממ"ש הר"ן (בסוגיין) דספיקא דרבנן לקולא. ולכאורה קשה הא נדרים הוי דשיל"מ. אע"כ דבספיקא דדינא ספיקו לקולא, עכ"ל. אלא דיש להעיר כנ"ל דהא במדיר ומודר אין בידו של המודר להתיר נדרו של המדיר, וא"כ בכה"ג דסוגיין הוי הנדר דבר שאין לו מתירין. ורעק"א בעצמו כתב כן (בתשובה סה) דבמודר לא הוי דשיל"מ.

אמנם רעק"א בעצמו תירץ זאת, שכתב שהר"ן ביאר דספק הגמ' הוא גם במודר וגם בנודר באופן שלא אמר פירות אלו, והר"ן הכריע לקולא בשניהם, והרי בנודר הוי דשיל"מ ובכל זאת פסק לקולא. וע"כ דס"ל דבספיקא דדינא מקילים. (בדו"ח רעק"א מערכה ד).

ולפי"ז היה אפשר לומר דהרמב"ם החמיר כי ס"ל דלא כהר"ן, וגם בספיקא דדינא מחמירים בדשיל"מ. אלא דהרמב"ם לא הזכיר הספק בנודר שלא אמר אלו אלא הביא את דין הגמ' שאסר פירותיו על חבירו, וכתב שהחילופין (והגידולין) הן ספק, ולכן אסור. וא"כ לא הוי דשיל"מ. אמנם כפי שנתבאר לעיל הרמב"ם הרי ס"ל דבמודר האיסור הוא על המדיר וא"כ הוי דשיל"מ ושפיר החמיר בספק.

גם בספר עינים למשפט כתב דהיה מקום לבאר את המחלוקת בין הר"ן להרמב"ם בשאלה האם בספיקא דדינא בדשיל"מ מחמירים או לא. אלא שהעיר דהרמב"ם הזכיר גם שבועה, וז"ל האוסר פירותיו על חבירו בין בנדר בין בשבועה הרי גידוליהן וחילופיהן ספק, ושבועה לא הוי דשיל"מ דשבועה עדיף לא להתיר. וא"כ לא יתכן לבאר ברמב"ם שהטעם שהחמיר הוא משום דשיל"מ בספיקא דדינא.

והנה בשו"ע או"ח (סי' תמג סע' ג) פסק דאם קנו שום דבר מחמץ אחר שש שעות (בערב פסח) מותר מפני שחמץ אינו תופס דמיו. למרות שאסור אז להנות מחמץ, אם עבר והחליף, חילופיהן מותרין.

וכתב בביאור הגר"א דלמד הרמב"ם בסוגיין דקס"ד דמקשה מקידושין דאף דיעבד אסור משום חילופי איסורי הנאה, לכך פשיט מקידושין. ודחי שהבעיא היא לכתחילה משום דדמי לחילופי הקדש ולכן סתם הרמב"ם דבנדרים אסור אף לחבירו שלא החליף, וכן סתם בשו"ע יו"ד, ובשאר איסורים אפי' לעצמו מותר. והיינו דביאר הגר"א שהרמב"ם למד בסוגיין דבתחילה שאלו בכל איסורי הנאה, דס"ד דנדר אסור למחליף כמו שאר איסורי הנאה. ולכן הביאו ראיה מערלה שהחילוף מותר. ודחתה הגמ' דשאני נדרים שהוא אסור מטעם אחר דדמי לחילופי הקדש. ולכן למרות שבשאר איסוה"נ לא אסרו את החילופין בנדרים החמירו.

ועדיין צ"ב דאמנם נדר דומה להקדש אבל סוף סוף הוי רק איסור דרבנן וא"כ עדיין קשה למה החמירו בספק דרבנן. וע"כ דמחמת הצד לדמות נדר להקדש החמירו. ויצא דגם האוסר בשבועה דומה להקדש אע"פ ששם אינו איסור חפצא, וצ"ע.

ויש אחרונים שביארו שהרמב"ם נקט דהספק בקונמות הוא ספק דאורי' ולכן החמיר. באבי עזרי (בהל' נדרים) ביאר ע"פ דברי הריטב"א (על הל' הרמב"ן) דבאיסוה"נ החילוף מותר מדאורי' כי האיסור אסור לכולם ולכן כשהחליף אתו לא נחשב שקיבל דבר אחר מותר במקומו להיחשב כדמיו אלא כאילו נתן לו מתנה אבל בנדר שאינו אסור על השני, כשהחליף עם אחר נחשב דמיו ממש כי ההוא קיבל תמורה, ולכן אם החילוף אסור הוא מן התורה דהוי כנהנה מהדבר עצמו. ועי' בחי' חת"ס (והוא משו"ת אבן העזר סי' קנד) שביאר שבנדר מה לי הן מה לי דמיהן ונחשב שנהנה ממש מן האיסור דכל הנאה אסורה משא"כ בשאר איסוה"נ דבעינן שיעור כזית אז במכר והחליף הוי כאילו נהנה בחצי שיעור ולכן דמיו מותרים.